

РОМАНТИЧНА НАТУРА

сферах наукового та громадського життя України і Росії, та ще й був дуже суперечливим і непослідовним, часто висловлював протилежні погляди та думки. Ви-ступав то за панславизм із центром у С.-Петербурзі, то лібералізм, то український месіанізм, то за туманний романтизм, то за радикальні заходи. Та пізніше він пом'якшує свій радикалізм щодо діяльності кириломефодіївців: «Наши дружеские беседы все чаще обращались к идее славянской взаимности... сознание этой идеи было еще в младенчестве, но зато отпечатывалось такою свежестью, какую она уже потеряла в близкое к нам время (тобто в 60 рр. XIX ст.), чем тусклее она представлялась в головах, тем более было в ней таинственности, привлекательности, с тем большей смелостью и создавались предположения и планы, тем более казалось возможным все то, что при большей обдуманности представляло тысячи препятствий к осуществлению. Взаимность славянских народов не ограничивалась в нашем воображении уже сферой науки и поэзии, но стала представляться в образах, в которых она должна воплотиться для будущей истории».

Розмови про загальне братство, інтенсивні на початку 1846 р., були скоро забуті під впливом університетських лекцій у Києві та літературної праці. Костомаров, на відміну від Гулака та Шевченка, належав до ліберального крила кириломефодіївців. Його й покарано царизмом менше – у Саратовському засланні Костомара міг собі займатись улюбленою історією, мав сякий-такий доступ до першоджерел, історичних документів тощо. Був слабшою особистістю, не мав таких яскравих обдарувань, як Тарас, чи такої завзятості, а то й затятості, як Панько. Та й чи витримав би син поміщика в нелюдських умовах, коли заборонено писати, читати й малювати? Основне завдання Костомаров вбачав у культурництві, в ріднім слові, у чому його всіляко підтримував Куліш: «Сам собою настане час, коли впадуть стіни Єрихонські». Лібералізм уможливив Костомарі створення й видання художніх і наукових праць, зокрема таких, як «Малорусское слово», «К спорам об украинофильстве», «П.А. Кулиш и его последняя литературная деятельность», «Две русские народности», «Мифология слов'ян», «До Братів-росіян», «До

твори його слабші, мова важка, він перебував під великим впливом Гофмана і романтиків. З поезій найкраща, мабуть, «На добраніч»:

*Що за гомін дивний ходить
Від краю до краю?
Чи він про що нагадує,
Чи що провіщає?*

Мелодійна мова тут нагадує найкращі зразки народних колискових. П'єси ж його важкі, перевантажені історизмами, невіпадково не мали сценічного успіху. Як і в незграбних руках його в побуті, так і в поезії часто не було ритму і рівноваги. І все ж із непослідовністю й пристрастю справжнього романтика, Костомара любив музику, в ній знайшов і свій ідеал Музи. Коли до Києва приїздив на гастролі Франц Ліст, то в концертах поруч із ним завжди сиділа юна чарівна киянка Аліна Крагельська (про це, до речі, писав і наш сумський часопис «Зелена лампа», 1999, №№3,4), – подейкували, що Аліна – нове захоплення фривольного Ліста, що то навіть його наречена: мало кого сподобив геній музики такої честі. Насправді ж Ліст давав майстер-клас для улюбленої піаністки, що випадково покорила його виконанням лістівського шедевр «Лісовий цар». Композитор обіцяв влаштувати Аліну до найкращої в Європі Віденської консерваторії, та вона була нареченою... Костомарова. Шістнадцятилітня шляхтяночка, освічена, музикальна, приваблива, на все життя полюбила дивака-професора, сина українки-кріпачки від поміщика, покаяла невротика, непрактичного та комплексованого в бутті, засудженого на довге вигнання та опалу. За своє романтичне кохання їй довелося побороти не лише родові та урядові упередження, але й спротив самого коханого, який довго не хотів «зав'язувати світ» невинній панночці. Повінчалися вони лише на схилі літ, але й за короткий час Костомара немало вражав вірну дружину своїми хворобливими комплексами. Він так і вмер невинним романтиком і вченим з буйною фантазією, великою сивоголовою дитиною.

РЕАЛЬНОСТІ І МРІЇ

Нещодавно ми відзначали День слов'янської писемності, який завжди проходить під егідою

лиці. У сонеті, присвяченому активному члену Кирило-Мефодіївського братства Панькові Кулішу, нашому землякові, котрий прожив найдовше з усіх братчиків, укотре працював над перекладом Віблії у спаленій пожежею Мотронівці, неокласик Микола Зеров писав:

*Давно в труні Тарас і Костомара,
Гравовський ніжний, лагідний Плетньов.
Сивіє розум і холоде кров,
Літа минулі – мов бліда примара.
Та він працює. Феніксом з пожару
Мотронівка відроджується знов;
Завзяттям віє од його промов,
І в очах відблиск молодого жару.*

*Він боре тупість і муругу лінь,
В Європі хоче ставляти курінь,
Над творами культурників п'яніє;
І днів старечих тягота легка,
І навіть у смертельній агонії
В повітрі пише щось його рука...*

Біографія Куліша типова для кирилومهфодіївців – всі вони були вельми талановиті, освічені, мріяли продовжити справу декабристів, щоправда, мирними, ліберальними шляхами, всі вони, за невеликим винятком, були мрійниками і водночас дуже діяльними. Багато в чому був схожий на свого братчика молодий Костомара – жартівливе прізвисько Миколи Костомарова (1817 – 1885 рр.), ідеолога й натхненника Кирило-Мефодіївського товариства, в якому відбилася не лише родова назва діяча, а й характер всебічно обдарованого вченого та химерного братчика Миколи.

Важко підібрати ймення, більш відповідне цьому святоті слов'ян, ніж ім'я М. Костомарова, українського й російського історика та історіографа, письменника та вченого, перекладача та етнографа, критика і публіциста, члена-кореспондента Петербурзької академії наук. Саме він створив услід за А. Міцкевичевими «Пілігримами» (євангелією польського месіанізму) власні «Книги буття українського народу», що стали статутом Київського Кирило-Мефодіївського братства, котре об'єднувало в собі таких різних діячів, як Микола Гулак, Опанас Маркович, Тарас Шевченко, Василь Білозерський, Панько Куліш та інші. У цьому статуті Костомара обстоював ідею федеративного Союзу слов'янських народів зі збереженням і розвитком національної особливості кожного з них. М. Костомаров, як уже зазначено вище, виступав у дуже багатьох

братства та ідеолога з братчиків-мрійників децю іронічно розповідає В. Домонтович: «Вони знищували царів, королів, імператорів, подавали надію пригнобленим націям, перекраювали мапу Європи, змінювали кордони й на місці колишніх Австрії, Німеччини й Росії відбудували величезну Всеслов'янську федерацію з сеймом слов'янських народів, зібраним у Києві... слов'янські народи прокинуться од дрімоти своєї, з'єднаються, зберуться з усіх кінців землі до Києва, і представники всіх племен, воскреслих од теперішнього пригноблення, звільняться од чужих ланцюгів, возсядуть на горах київських, і тоді задзвонить вічовий дзвін у святій Софії – воцаряться суд, правда, рівність. Отсе доля нашого племені, його прийдешня історія... Віруй мені, се буде, буде! Тут у Києві підійметься загона тайни й об'явиться невідоме... От такими словами-символами, запозиченими в романтика Новалиса, закінчував Костомара свою повість «Панич-Наталич»... На Різдво 1846 р. збиралися братчики у Гулака й Костомарова. Поміщик Славич, що їхав за кордон, прихильник французького комунізму, говорив про китаїзм, що його запроваджує царський уряд, про перспективи визволення народу, про скинення монархічного уряду й про майбутнє комуністичне суспільство, в якому усе буде спільне й не буде ніякої власності».

У ПОЛОНІ ВЛАСНИХ ОБРАЗІВ

Чому так прилипло до ідеолога братства прізвисько «Костомара»? Він постійно марив якоюсь ідеєю чи образом аж до галюцинацій. Коли він писав на наукову тему чи белетристику, то так переймався своїми творами, що себе уявляв їхніми героями. Він був і Кремуцієм Кордом, і Степаном Разіним, і давньоруським співцем Митусою, і Хмельницьким, і Савою Чалим, і Кудеяром, і... Товариш його Ю. Андрузький згадував: «Він часто говорив, а діяв кволо, ніби завжди змагався з якоюсь думкою, противною його власному напрямку. Можливо, що Костомара в Афінах був би Періклесом, в Римі – Брутом, у Московській Русі XVII ст. – Стенькою Разіним, але в миколаївській Росії він був лише шкільним учителем, професором, анахоретом... Його політична акція – пасивність професора й ученого. Його революційність не виходить за межі ад'юнкства в Київському університеті св. Володимира. Його посада – його ідеологія. Стенька Разін, що, бешкетуючи, розбиває мамину улюблену чашку...»

При такій химерній, непостійній вдачі він однак зробив дуже багато для історії, де завжди схилявся перед фактом, писав простою доступною мовою, може тому й видавали його твори часто і великим тиражем. Художні

Д що він належав до харківської школи романтиків, яка групувалася довкола нашого земляка, видатного вченого і літературного критика О. Потебні, був продовжувачем його справи в науці й творчості. Вчився Микола у Харківському університеті, заснованому нашим гуртком Попівської академії (зосередженим у Попівці поблизу В. Сироватки), представники якої О. Паліцин, В. Капніст, В. Каразін, Г. Скворода спершу мали намір відкрити університет у Сумах. Жив Костомаров у поета і професора П. Гулака-Артемовського, спілкувався з Г. Квіткою-Основою, І. Срезневським, А. Метлинським, Я. Щоголевым, О. Корсуном, які й сформували з нього українського письменника та вченого міжнародного масштабу. Він автор «Українських балад», збірки віршів «Вітка», трагедій «Кремуці Корд», «Переяславська ніч», «Сава Чалий», балад «Співець Митуса», «Ластівка», повісті «Панич-Наталич». З не меншим успіхом творив і російською мовою: «Кудеяр», «Черниговка», «Сын» (про Степана Разіна)...

Костомаров і в перекладах, насамперед, шукав авторів-романтиків – Байрона («Місяць», «Журба єврейська»), Шіллера, Шекспіра, «Краледворський рукопис» та ін. Переклади свої, досить вправні, оцінював критично: «Я уклонился от строгой сообразности с условиями века, который взялся изображать, и впал в напыщенность и идеальность, развивши в себе последнюю под влиянием Шиллера». Тим не менше він розширював горизонти української мови й культури, співпрацюючи на цій ниві з Кулішем, Старицьким, готуючи ґрунт для таких перекладачів-земляків як М. Лукаш, Г. Кочур, М. Москаленко, М. Стріха... Як зазначали на конференції в обласній бібліотеці, присвяченій Костомарову, Іван Мозговий та В'ячеслав Артюх, учений, базуючись на філософії братів Грим, Гердера, Шеллінга, Фіхте, розвинув поняття народу і народності, вперше у вітчизняній науці відтворив українську історію, був першим історіографом, себто студіював першоджерела, літописи, історичні пам'ятки. Втім, учений не обмежувався в своїй діяльності лише українськими питаннями, а виходив на ширші обрії; часто помиляючись у висновках, він завжди схилявся перед фактом, об'єктивністю. «Я полюбив історію понад усе», – стверджував подвижник науки і культури.

Таким розмаїтим, суперечливим, а все ж цікавим і потрібним для сучасників постає перед нами талановитий і плідний діяч нашої науки та культури Микола Костомаров.